

АРАПСКИ СВЕТ НА ПУТУ  
КА ДЕМОКРАТИЈИ

Здравко Зељковић\*

Данашњи арапски свет заробљен је између аутократских режима и нелибералних друштава, а ниједна од те две опције није плодно тло за демократију. Динамика између те две снаге створила је политичку климу испуњену религиозним екстремизмом и насиљем. То је ток супротан историјском процесу у већем делу света, где је либерализам произвео демократију, а демократија подстицала либерализам. Арапски пут је, уместо тога, произвео диктатуру, која је изродила тероризам, а он је само највидљивија манифестација тог дисфункционалног односа између државе и друштва. Осим тога, ту су и економска парализа, друштвена стагнација и интелектуално сиромаштво.

Блиски исток је у оштром контрасту са остатком света, где су током последње две деценије слобода и демократија све више хватале корена. Зашто је то тако? Зашто је тај регион политички богаљ света? Зашто се толико снажно опире и толико заостаје за модерним друштвима? На та питања Бин Ладен је имао одговор – арапски режими имају проблеме зато што нису довољно исламски.

На Западу су неки доказивали да је ислам религија репресије и назадовања. озбиљнији аналитичари тврдили су да је проблем комплекснији, али да ислам ипак подстиче ауторитарност. Суштина проблема је у одсуству верске власти у исламу, а не њена доминација.

Прави проблем не лежи у муслиманском свету уопште, већ на Блиском истоку. У раду се нуде могући одговори за такво стање: 1. арапски менталитет, 2. неуспешна политика која никуда није водила, 3. неуспех економије – проблем је богатство, а не беда, 4. страх од вестернизације – мешавина фасцинације и одбацивања Запада потпуно је дезоријентисала арапски свет, 5. пораст утицаја религије – у време када је будућност неизвесна, фундаментализам повезује народ са традицијом која смањује збуњеност.

Иако важне верске реформе нису кључ већ економске и политичке реформе, кад год се друштво модернизовало цркве су биле приморане да се прилагоде свету око себе.

Кључне речи: *религија, ислам, исламски фундаментализам, тероризам, аутократија, арапски свет, Блиски исток*

\* Мр Здравко Зељковић, пуковник у пензији, део своје професионалне каријере провео је у војној дипломатији.

## Увод

Увек је то величанствена представа – и иста гротескна прича. Високи амерички дипломата улази у једну од грандиозних председничких палата у Хелиополису, каирској четврти из које председник Хосни Мубарак влада Египтом. Он пролази кроз простране блештаве сале, собе испуњене позлаћеним намештајем – све је лоша имитација француског империјалног стила. Пролазећи кроз шпалир стражара стиже у салон за званичне пријеме, где га с великом љубазношћу прима египатски председник. Домаћин и гост пријатељски разговарају о америчко-египатским односима, збивањима на Блиском истоку и стању мировног процеса између Израелаца и Палестинаца. Американац лагано покреће питање људских права и сугерише да би египатска влада требало да смањи притисак на политичку опозицију, дозволи више слобода за медије и престане да прогања интелектуалце. Мубарак се љути и одговара: „Ако бих урадио то што тражите, исламски фундаменталисти би преузели Египат! Да ли ви то желите?“ Разговор се враћа на последња догађања у мировном процесу.

Последњих година Американци и Арапи водили су много таквих разговора. Када је председник Клинтон наговарао палестинског лидера Јасера Арафата да подржи мировни план из Кемп Дејвида, Арафат је, наводно, одговорио: „Ако урадим то што тражите, Хамас ће сутра доћи на власт“!

Саудијске принц Бандар бин Султан често је подсећао америчке званичнике да, ако буду сувише притискали његову владу, вероватна алтернатива неће бити демократија Џеферсоновог типа већ теократија талибанске врсте. Најгоре од свега је то што су они у великој мери били у праву. Арапски владари Блиског истока су аутократски и корумпирани. Али, они су ипак либералнији, толерантнији и више плуралистички него они који би их заменили. Избори у многим арапским земљама вероватно би довели политичаре чија су мишљења ближа Осами бин Ладену него јорданском либералном монарху, краљу Абдулаху. Кувајтски емир је пре неколико година, на подстицање Запада, предложио да се женама да право гласа. Међутим, демократски изабрани кувајтски парламент, испуњен исламским фундаменталистима, глатко је одбио ту иницијативу. Саудијски принц Абдулах покушао је нешто много мање важно када је предложио да се женама у Саудијској Арабији дозволи да возе аутомобиле – али религиозни конзервативци приморали су принца Абдулаха да одустане од своје намере.

Готово исто се дешавало и у другим деловима арапског света. У Оману, Катару, Бахреину и Мароку: практично о сваком политичком питању монарси су либералнији од друштава којима владају. Чак и на палестинским територијама, где су секуларистички националисти попут Арафатове Палестинске ослободилачке организације дуго времена били најпопуларнија политичка снага, јачале су милитантне и религиозне групе као што су Хамас и Исламски џихад – нарочито међу младима. Иако су многе исламске партије ублажиле негативан однос према демократији, коју виде као западни облик владавине, оне ће са задовољством доћи на власт помоћу избора, након чега ће успоставити сопствену теократску владавину.

У већини земаља света опозиција присиљава своју државу да добро размисли о сопственим поступцима. Они који на Блиском истоку заговарају демократију први су

који прибежиште траже у машти, порицању и самообмани. Читав регион преплављен је теоријом завере, као што су оне које тврде да је иза напада на Светски трговински центар стајала израелска обавештајна служба Мосад. У једној анкети CNN-а из фебруара 2002. године, која је спроведена у девет муслиманских земаља, 61% испитаника је изјавило да не верује да су Арапи били одговорни на нападе 11. септембра. Ал Џазира, прва независна сателитска ТВ станица у региону која има бројну панарапску публику, савремена је и популистичка. Многи од њених главних водитеља су жене. Она емитује вести које званични медији обично цензуришу. Али, и она „пуни“ своје таласе арапским национализмом, антисемитизмом и религиозним фундаментализмом.

Данашњи арапски свет заробљен је између аутократских држава и нелибералних друштава, а ниједна од те две опције није плодно тло за демократију. Ова опасна динамика између те две снаге створила је политичку климу испуњену религиозним екстремизмом и насиљем. Што држава постаје репресивнија, опозиција у друштву постаје све опаснија, подстичући државу на нову и још већу репресију. То је ток супротан историјском процесу у већем делу света, где је либерализам произвео демократију, а демократија била катализатор либерализма. Арапски пут је уместо тога произвео диктатуру, која је изродила тероризам! Али, тероризам је само највидљивија манифестација тог дисфункционалног односа између државе и друштва. Осим тога, ту су и економска парализа, друштвена стагнација и интелектуално сиромаштво.

Блиски исток је у оштром контрасту са остатком света где су током последње две деценије слобода и демократија све више хватале корена. У свом прегледу *Freedom House* за 2002. годину установила је да је у том тренутку 75% земаља у свету било „слободно“ или „делимично слободно“. Само 28% блискоисточних земаља могло је тада тако да се окарактерише, а током последњих година њихов проценат је опадао. Зашто је то тако? Зашто је тај регион политички богаљ света? Зашто се толико снажно опире и толико заостаје за модерним друштвима?

## Широки арапски свет

На та питања Бин Ладен је имао одговор. По њему су арапски режими имали проблеме зато што нису довољно исламски, а само би враћањем на ислам муслимани постигли правду. За њега је демократија била западни изум, чије наглашавање слободе и толеранције производи друштвену стагнацију и разурданост. Он и његови следбеници тражили су збацивање режима у арапском свету (и осталом муслиманском) и њихово замењивање државним заједницама утемељеним на стриктном поштовању исламских принципа, којима би се владало по исламском закону (шеријат), а који би био заснован на раном Калифату (исламском краљевству у Арабији из 7. века). Њихов нови модел био је талибански режим у Авганистану.

Зашто је то тако?

Теолози, попут Пета Робертсона и Џери Фолвела и писци Пол Џонсон и Вилијем Линд доказивали су да је ислам религија репресије и назадовања. Озбиљнији аналитичари су тврдили да је проблем комплекснији. Фундаменталисти ислам схватају моделом за свеукупни живот, укључујући и политику. Класични ислам развијен у 7. и 8. веку и садржи мало идеја које се могу повезати са данашњом демократијом. Ели Кедури, врстан

познавалац арапских прилика, писао је: „Идеја представништва, избора, народног права гласа, политичких институција регулираних законима што их доноси парламентарна скупштина, закона које треба да чува и одржава независно судство, идеје о секуларности државе [...] све су оне дубоко стране муслиманској политичкој традицији“.<sup>1</sup>

Курански модел руковођења свакако је ауторитаран. Муслиманска света књига је препуна примера о праведном краљу, побожном владару, мудрој судији! Али, и у Библији има ауторитарних тенденција. Не би се могло рећи да су краљеви из Старог завета били демократе. Библија такође садржи делове који, како се чини, оправдавају ропство. Куран је велика књига испуњена поезијом и контрадикцијама, као великим делом Библија и Тора. Све три књиге величају краљеве, као што то чини већина религиозних текстова других религија. Што се тиче мешања духовне и световне власти, католичке папе су вековима уједињавале религиозну власт и политичку моћ на начин који ниједан муслимански владар није могао никада да оствари. Јудаизам је много мање био умешан у политику, јер су Јевреји све до оснивања државе Израел свугде били у мањини.<sup>2</sup> Основни религијски текстови већине вера највећим делом су били писани давно пре – у другим приликама: испуњени феудализмом, монарсима, ратовима и општом несигурношћу – они носе печат свога времена.

Ипак, западни мислиоци 19. и раног 20. века често су тврдили да ислам подстиче ауторитарност. Та тврдња вероватно је настала под утицајем њиховог мишљења о Отоманском царству. Али, већи део света био је сасвим сличан у приклањању политичкој власти – у Русији и Јапану посебно. Азијска царства била су више деспотска него она на Западу, али исламска владавина није била више аутократска од кинеске, јапанске или руске.

Међутим, ту се мора сагледати унутрашњи аспект ислама. То није његова преданост власти него супротно: ислам има антиауторитарну црту која је уочљива у свакој муслиманској земљи данас. Она, вероватно, потиче из неколико хадиса<sup>3</sup> у којима је послушност владару дужност муслимана само док су владарске заповести у складу са Божјим законом. Ако владар тражи да се прекрши вера, сваки избор је искључен: „ако му се нареди да почини грех, муслиман не треба да слуша (свог вођу), нити треба да се повинује његовим наређењима“.<sup>4</sup>

Религије су, наравно, недорађене. То значи да их је лако следити – њихова упутства могу се интерпретирати како ко жели. Даље, то значи да је лако направити грешку. Али, ислам нема верски естаблишмент – нема папу ни бискупе, који наредбом могу објавити шта је тачна интерпретација. Последица тога је да свако ко

<sup>1</sup> Kedourie, Elie: *Democracy and Arab Political Culture* – Washington, D. C.: Washington Institute for Near East Studies, 1992, p. 5.

<sup>2</sup> Lewis, Bernard: *What Went Wrong: Western Impact and Middle Eastern Response* – Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 97.

<sup>3</sup> Хадис значи „саопштење“, „приповедање уопште“ било световне или верске врсте, а онда посебно обавештења о делању или изрекама Посланика Мухамеда и његових другова. Хадиси су понекад важнији и од Курана, јер казују муслиманима како да примењују уопштене куранске налоге. На пример, Куран муслиманима наређује да се моле, али им не каже како да се моле; о томе говоре хадиси. Постоји много хадиса, од којих се за неке не може тврдити да су аутентични и понекад противрече један другоме. Смаилагић, Неркез: *Лексикон ислама, Свјетлост, Сарајево, 1990. стр. 220–224.*

<sup>4</sup> Sahib Muslim, Book 20, hadith 4533.

жели да се успротиви држави, зато што је недовољно исламска, може сам да донесе такву одлуку. То је нешто што је заједничко исламу и протестантизму. Протестант са скромним верским образовањем, као Пет Робертсон, може сам себе прогласити верским вођом – тако и сваки муслиман може да се изјашњава о питањима вере и да објављује фатве.<sup>5</sup> Суштина проблема је у одсуству верске власти у исламу, а не њена доминација.

У арапским земљама последњих двадесетак година влада хаотична ситуација. У Египту, Саудијској Арабији, Јемену, Либији, Алжиру и другде исламистичке групе („исламски фундаменталисти“) водили су крваве борбе против држава које су оптуживали за издају ислама. Бин Ладен и његов заменик, Египћанин Ајман Завахири, обојица лаици, почели су своје каријере борбом против сопствених влада, пошто су њихове политике оценили неисламским (за Завахирија то је био мировни уговор са Израелом, који је 1978. године потписао Анвар ел Садат, а за Бин Ладена одлука краља Фахда да 1991. године прими америчке трупе на тле Саудијске Арабије). По њиховом мишљењу „режим је издао *итти* (заједницу верника) и придружио се *куфри* (неверницима), подржавајући их и помажући им против муслимана“!

Исламски фундаменталисти добили су крила тек после иранске Исламске револуције 1979. године. Већина муслиманских земаља налази се у Трећем свету и дели његове проблеме као што су беда, корупција и лоша владавина. Али, не постоји проста веза између ислама и репресије. Како примећује *Freedom House*, „већина муслимана у свету живи у изборним демократијама“. Ако постоји инкомпатибилност између ислама и демократије, 800 милиона муслимана изгледа тога није свесно!?

Прави проблем не лежи у муслиманском свету већ на Блиском истоку. У Ирану<sup>6</sup> Египту, Сирији, Ираку, на Западној обали, Појасу Газе и државама Персијског залива постоје диктатуре различитих врста, и демократија је, изгледа, прилично далеко. Привлачност исламског фундаментализма је снажан, било да се о њему наметљиво прича иза затворених врата или да се објављује у ватреним проповедима у џамијама. То су земље оних који спаљују заставе, земље жестоких мула и бомбаша самоубица.

Америка је заратила у Авганистану, али ни један једини Авганистанац није учествовао у терористичком нападу на Америку. Авганистан је база из које се против Америке бори једна неформална арапска армија.

Арапски свет је важан део света ислама – његов средишњи део. Али, то је само један део, и то мањи. Од око 1,3 милијарде муслимана у свету само око 270 милиона живи у арапским земљама.

<sup>5</sup> Фатва је формално-правно мишљење које изриче муфтија или угледни верски правник, а представља одговор на неко шеријатско питање које му је поставио судија или приватна особа. Смаилагић, Неркез: оп. цит. стр. 186.

<sup>6</sup> Иран није арапска земља. Иранци говоре фарси (персијски) а не арапски. Али, иранска Исламска револуција из 1979. године дала је огроман подстрек фундаменталистичком покрету, и за сада ослабила вековну поделу између два највећа верска правца ислама: већинских *сунита* (већином Арапи, арап. *suna* – књига и речи, зову се још и следбеници књиге закона, Абу Бекра, првог калифа, признају за наследника Пророка) и мањинских *шиита* (већином Иранци, арап. *Ši a Ali* – Алијева странка, други је по величини исламски правац чије је полазиште признавање Мухамедовог рођака Алија као легитимног халифе након Посланикове смрти), Ибидем, стр. 287, 568 и 582.

## Арапски менталитет

Негативно мишљење на Западу о Арапима потиче од британских колонијалних официра који су владали Арабијом у 19. и почетком 20. века. Једно такво типично мишљење је оно што га је изнео Џон Бегот Глаб, британски командант јорданске Арапске лиге у периоду од 1939. до 1956. године: „Дали смо им самоуправу за коју су били потпуно неспособни. Они природно теже диктатури. Демократске институције брзо се изокрену у машине за интриге – зато се иста група људи појављује после сваког државног удара у другачијем руху, све док је не уклоне убиством“.<sup>7</sup>

Чак и Т. Е. Лоренс – британски официр авантуриста, пријатељ Арапа, овековечен у филму „Лоренс од Арабије“ Дејвида Лина – даје слику романтичног народа, којег лако може да пољубља сваки демагог који се појави: „Арапи се могу повести за неком идејом као на конопцу, јер их је необавезана поданичка покорност њихових умова начинила понизним слугама [...] Њихов је ум чудан и мрачан, пун депресија и егзалтација, са мањком правила, али с више жара и богатији вером него било ко други на свету“.<sup>8</sup>

Мање сентиментална, али једнако критичка оцена арапске способности да воде сопствене послове јесте анализа Ивлина Беринга, касније лорда Кромера, који је у име британске круне управљао Египтом од 1883. до 1907. године. У обимној историји модерног Египта он упоређује *оријентални* и *западни* ум: „Недостатак прецизности, која се лако дегенерише у лажљивост, у ствари је главна карактеристика оријенталног ума [...] Уму Оријенталца [...] као и његовим питеорескним улицама, упадљиво недостаје симетрија. Његово расуђивање је најалъкавије могуће врсте“.<sup>9</sup>

У арапском свету готово да не постоји било каква самокритика. Већина арапских писаца више је заокупљена одбраном своје националне части него што покушава да разуме положај арапског света. Међутим, стварност је немогуће порећи. Од 22 чланице Арапске лиге, ни једна једина није изборна демократија, док то јесте 63% свих земаља у свету. Мада неке арапске земље – Јордан и Мароко – имају на неки начин либералне ауторитарне режиме, већина их нема. Новија историја тог региона је мрачна. Његових шест последњих деценија пуне су примера када арапске гомиле као спасиоце поздрављају аутократе: Гамала Абдела Насера у Египту, Муамера Гадафија у Либији и Садама Хусеина у Ираку – сви су били предмет искреног обожавања арапских маса. Мали број арапских научника који се усуђују да кроче у поље културе истичу да је арапска друштвена структура дубоко ауторитарна. Бахгат Корани, научник родом из Египта, пише да је „арапски политички дискурс пун описа просвећеног диктатора, херојског вође, изузетног *Za ima* (на арапском *вођа*), дубоко поштованог оца породице“.<sup>10</sup>

Либански научник Халим Баракат сугерише да исти патријархални односи и вредности које преовлађују у арапској породици преовлађују и на послу, у школи и религиозним, политичким и друштвеним организацијама. У свима њима очинска

<sup>7</sup> Lewis, Bernard: A Middle East Mosaic – New York: Random House, 2000, p. 246.

<sup>8</sup> Lawrence, T. E.: Seven Pillars of Wisdom.

<sup>9</sup> Said, Edward: Orientalism – New York: Random House, 1978, p. 38.

<sup>10</sup> Korany, Bahgat: „Arab Democratization: A Poor Cousin?“ PS: Political Science and Politics 27, No. 3 (September 1994) p. 511.

фигура влада другима, монополишући власт, очекујући строгу послушност и показујући мало толеранције за неслагање. Индивидуализам у западном смислу једва да се познаје. Породица и клан били су и јесу системи за оријентацију.<sup>11</sup>

Пројектујући патерналистичку слику, људи на одговорним положајима (као што су владари, вође, учитељи, послодавци или надзорници) безбедно држе врх пирамиде власти. Када се једном нађе на том положају, вођа не може бити детронизован осим неким ко је једнако патријархалан као он.<sup>12</sup>

Сенке „господина Господара“ (Sil Sajid-a) могу се видети код већине арапских лидера: код харизматичног, али диктаторског лидера Насера, који је изазивао страх и дивљење у свом народу, код његовог наследника Садата, који је свој народ називао „моја деца“, чак и онда када је показивао изузетну суровост. Sil Sajid-a видимо и у заливским монарсима приликом њихових месечних маџлиса (арапски, *māglis* означава веће или савет, али и место где се седи) када се грађанима пружа могућност да шеику поднесу своје притужбе.

Оне жестоке критике арапске културе што су их изнели поменути британски војници, биле су сличне онима које су написали и о Кинезима, Јапанцима и Индусима, односно свим „Оријенталцима“ и „Азијатима“. Чврста патријархална структура није била само специјалност Арапа и ислама. Мада је Запад вековима био прогресивнији и либералнији, он је такође хиљадама година имао чврсту патријархалну структуру. Али, док је Запад напредовао, а делови незападног света такође почели да се модернизују – нарочито у последњих педесет година, арапски свет је остао да тавори у примитивном политичком и друштвеном уређењу. У исто време, неке азијске земље, као нпр. Јужна Кореја и Малезија, биле су тада у много горем положају, али су постигле много више. Мало ко је 1945. године могао предвидети такав исход. Тада су Каиро, Бејрут, Дамаск и Багдад били културнији и напреднији него већина главних градова Азије и Африке. Арапи су, уосталом, припадали великој цивилизацији са широким лепезом успеха на научном, филозофском и војном пољу. Они су измислили алгебру, сачували Аристотела кад је био заборављен на Западу и добијали ратове против највећих сила тог доба. Исламска уметност и култура били су софистицирани у време док је Европа још била у средњем веку.

Током пете и шесте деценије 20. века у арапском свету било је много наде да ће повратити своју некадашњу славу. Мада су гајиле постколонијалне сумње према Западу, у том периоду те земље су гледале на САД с поштовањем. Најчувенији египатски новинар Мохамед Хејкал писао је: „Читава слика САД [...] била је сјајна. Британија и Француска биле су нестајућа, омрзнута царства. СССР био је 5.000 миља далеко, а идеологија комунизма била је анатема за исламску религију. Али Америка је из Другог светског рата изашла богатија, моћнија и привлачнија него икад“.<sup>13</sup> Те нове елите имале су модеран, секуларистички став према религији.

Нешто се догодило од тада до данас. Да бисмо разумели савремену кризу у арапском свету, треба да разумемо ту силазну путању. Треба да сагледамо не последњих 500 година историје, већ последњих педесет.

<sup>11</sup> Müller, Thomas: „Freiheitskämpfer“ oder „Terroristen“, Military Power Revue der Schweizer Armee, Nr. 1, 2012, стр. 33.

<sup>12</sup> Barakat, Halim: The Arab World: Society, Culture, and State – Berkeley: University of California Press, 1993. p. 23.

<sup>13</sup> Heikal, Mohammed: The Cairo Documents – Garden City, N.Y.: Doubleday, 1973.

## Неуспех политике

Велико усхићење владало је у арапском свету у касним педесетим годинама прошлог века када је Насер учвршћивао власт у Египту. Деценијама су Арапима владали колонијални гувернери и декадентни краљеви. Остварили су коначно своје снове о независности. Насер је био њихов спасилац и савремени вођа. Рођен је у Александрији, а као личност формирао се у армији, делу египатског друштва који је био највише „позападњачен“. Он је говорио у име читавог арапског света. Насер је веровао да арапску политику треба да подстичу идеје као што су самоопредељење, социјализам и арапско јединство. То су били модерни погледи. Пре него што је нафтно богатство претворило државе Залива у „златне гуске“, Египат је био лидер Блиског истока. Тако је Насерова визија постала визија читавог региона. Лидери осталих земаља једноставно су га опонашали.

Нова политика и нова тактика арапски свет нису никуда одвеле. Без обзира на сву њихову енергију, арапски режими су одабрали лоше идеје и примењивали их на још лошији начин. Социјализам је створио бирократију и донео стагнацију. Уместо кретања ка демократији републике су се окамениле у диктатури. Арапско јединство разбило се и срушило, док су арапске земље откривале сопствене националне интересе. Између земаља које су водили прозападни краљеви (заливске државе, Јордан и Мароко) и оних којима су управљали револуционарни генерали (Сирија, Ирак) тињао је арапски „хладни рат“. Најгоре од свега, Израел је нанео Арапима на бојном пољу читав низ понижавајућих пораза. Њихов брзи и потпуни пораз 1967. године био је на неки начин преломна тачка, која је открила да иза реторике и бомбастичних речи леже друштва у опадању. Када је Садам окупирао Кувајт 1990. године уништен је последњи остатак панарапске идеје.

Од тада су се ствари само погоршавале. То се најбоље види на примеру Египта. Обећања насеризма претворила су се у ноћну мору. Влада је ефикасна само у једној области: гушењу опозиције и цивилног друштва. Тако се у Египту, некада срцу арапског интелектуалног живота, годишње објављује само око 400 књига, у поређењу са 4.000 колико издаје Израел који има десет пута мање становника.

Шокантно је то што је такав Египат напредовао више од својих арапских суседа. Сирија је постала једна од најрепресивнијих полицијских држава у свету, где режим без последица може да побије 30.000 људи, као што се 1982. године догодило у граду Хама. То се десило у земљи чија је престоница Дамаск, најстарији стално насељени град на свету! За тридесет година Ирак је од једне од најмодернијих и најсекуларнијих арапских земаља – где је знатан број жена био у радном односу, уметници стварали, а новинари слободно писали – постао забран једног мегаломана. Једини међу савременим диктаторима – Садам употребио је хемијско оружје против сопственог народа – ирачких Курда. Либан, разнородно космополитско друштво чија је престоница Бејрут некада била називана „Паризом Истока“, упао је у провалију грађанског рата и терора из којег се споро извлачи.

Све те земље имале су ауторитарну прошлост, али се током протеклих неколико деценија традиционална диктатура удружила са новим технологијама и методама надзора и контроле свих аспеката тих друштава. Данашњи диктатори имају много више моћи но што су их имали легендарни цареви из древних времена, као



што су отомански султан Сулејман Величанствени из 16. века или калиф Харун ал Рашид (овековечен у збирци прича „Хиљаду и једна ноћ“) из 8. века. Заливским шекатима, на пример, некада су на опуштен бедуински начин владали монарси који су имали ограничену власт над својим номадским саплеменицима. Сада су то богате државе које стечено богатство користе за стварање полицијских снага, војске и безбедносних служби, а све ради чврсте контроле сопственог становништва. Чак и у богатим државама Залива може се осетити разочарење становништва закључаног у „златни кавез“ – коме је дато нешто богатства, али не и глас. Већина становништва на Западу сматра да Арапи треба да буду захвални, пре свих Сједињеним Државама због улоге у Заливском рату, која је спасала Кувајт и Саудијску Арабију. Међутим, већина Арапа мисли да су САД спасле кувајтске и саудијске краљевске породице – што је огромна разлика.

Крајем деведесетих година 20. века, док је остатак света посматрао како се руше стари режими од Москве и Прага до Сеула и Јоханесбурга, Арапи су били заглибљени у учмалим друштвима са својим корумпираним диктаторима и остарелим краљевима. Режији који су шездесетих година прошлог века деловали обећавајуће сада су били разголићени као изнурене клептократије, дубоко непопуларне и сасвим нелегитимне. У готово незамисливом обрту данас је безмало свака арапска земља мање слободна него што је то била пре 50 година. Мало је делова света за које се може тако нешто рећи.

## Економска неефикасност

Готово на сваком скупу о тероризму, после 11. септембра 2001. године, често се могло чути: „Морамо се борити не само против тероризма, већ и корена тероризма“. То би даље могло значити сугестију за увођење новог Маршаловог плана којим би се искоренила беда у муслиманском свету. Али, ту се превиђа једна неугодна чињеница: терористичку мрежу Ал Каиде не чине сиромашни и опљачкани. Бин Ладен је рођен у породици чије је богатство веће од пет милијарди америчких долара, а готово исто важи и за његовог заменика Завахирија, бившег хирурга из Каира који потиче из највиших кругова египатског друштва. Његов отац је био професор на каирском Универзитету, његов деда главни имам Ал Азхара (најважнијег центра сунитског правца ислама у арапском свету), а његов стриц први генерални секретар Арапске лиге. Даље, Мохамед Ата, пилот првог авиона који је ударио у зграде Светског трговинског центра потиче из умерене египатске породице. Његов отац је био адвокат, једна сестра је професор, а друга лекар. Ата је студирао у Хамбургу као и неколико других терориста. Показује се чак да су и нижеранжирани припадници Ал Каиде образовани људи из средње класе. У том смислу техничар Џон Вокер Линд, младић из Калифорније који је напустио амерички начин живота и прикључио се талибанима, готово да представља изузетак.

Делови света у којима се рађао тероризам били су, у ствари, места на којима је дошло до највећег прилива богатства током последњих 40 година. Од 19 отмичара на четири авиона који су коришћени у нападима 11. септембра, 15 су били из Саудијске Арабије, највећег светског извозника петролеја. Мало је вероватно да је

узрок њиховог гнева била беда. Чак ни Египат – друга велика земља, „друга мајка“ Ал Каиде није сиромашан по међународним стандардима. Његов доходак по глави становника од непуних 4.000 америчких долара сврстава га у ред средње развијених земаља. Многе земље су у лошијем положају, а ипак нису изнедриле групе терориста. Ако је беда извор тероризма, регрути би требало да долазе из подсахарске Африке или Јужне Азије, а не са Блиског истока.

Тероризам се не може објаснити само неједнакошћу. Стандардна мера неједнакости прихода у некој земљи зове се Гини индекс. Што је овај индекс нижи утолико боље: Бразил има 60, Белгија 25, а Египат – 28,9, нижи безмало од свих латиноамеричких земаља и већине других земаља у развоју. На 30% египатског становништва на врху одлази 64% бруто националног производа (БДП), у Француској на 30% „горњих“ долази 65% БДП-а. На „доњих“ 30% у Египту долази 14,2% БДП-а; у Француској на исти слој на дну иде само 10%.<sup>14</sup> Заливске државе које не објављују овакве податке имају веће нивое неједнакости, али вероватно не као нпр. Бразил или Нигерија.

Међутим, постоји снажна економска димензија кризе у арапском свету. Проблем је богатство, а не беда. Режији који се богате уз помоћ природних ресурса („државе – старатељски фондови“) никада немају жељу да се развију, модернизују или стекну легитимитет. То не важи само за велике произвођаче нафте.

Египат је нпр. мали произвођач, али ипак извозник нафте и гаса. Он зарађује две милијарде долара годишње од такси за транзит бродова кроз Суецки канал и још добија 2,2 милијарде долара годишње помоћи од САД. Значајна средства сливају се у Египат и у виду новчаних дознака које шаљу египатски грађани који раде у заливским државама. Дакле, велики део БДП-а Египата представља „незарађени новац“. Прогресивна монархија Јордан добија милијарду долара годишње помоћи од САД, што није мала сума с обзиром на то да ова држава има БДП од око 17 милијарди долара. Готово шест посто његовог БДП-а чини страна помоћ!

Лако стечени новац значи мало економске и политичке модернизације. Незарађени доходак ослобађа владу потребе да опорезује своје грађане – и заузврат му пружи нешто мало одговорности, транспарентности, чак и заступништва. Мада је незарађени приход које примају државе које не производе нафту за извоз значајан, он није довољан да се од тога живи. Већи део незарађеног прихода у таквим државама одлази управо на полицију и војску. Тако се одсуство захтева за демократијом на Блиском истоку може приписати двома одвојеним факторима: масовном подмићивању у богатим државама и масовној репресији у сиромашним. Али, обе су последица незарађеног прихода који се слива у државну благајну и захтева врло мало стварних економских активности. Потреба да опорезује своје грађане присиљава владу да постане отворенија и да више заступа свој народ. Блискоисточни режими траже мало од свог народа, и заузврат му дају још мање. Још један ефекат богатства стеченог продајом природних ресурса јесте да то чини владе довољно богатим да постану репресивне. Новца за војску и полицију има увек довољно. Саудијска Арабија, на пример, троши 13% свог годишњег БДП-а на војску, а исто толико и Оман, а Куввајт око 8%. Различите процене војне потрошње Ирака, пре рата у Заливу, говориле су о ни-

<sup>14</sup> World Development Indicators, 2002, World Bank.

воу између 25 и 40% годишњег БДП-а?! Та изузетно висока стопа одржавана је делимично ирачко-иранским ратом, али и унутрашњом безбедносно-обавештајном мрежом великих размера, што су изградили Садам и његова Баас партија.

Многи у државама богатим нафтом годинама су веровали да ће им њихово огромно богатство донети модернизацију. Али, заливске државе усвојиле су једну нечисту верзију модернизације, у којој се из иностранства увози не само роба него и радници. Мало њихове савремености је домаћег порекла и имају превише дара за уживање.

## Страх од вестернизације

Осећај поноса и пада лежи у сржи арапског проблема. Он онемогућава економско напредовање и политички прогрес. За друге је савременост била добра, али за арапски свет значила је неуспех за неуспехом. Сваки пут којим су ишли: социјализам, секуларизам, национализам – претворио се у ћорсокак. У највећем делу прошлог века арапске земље покушале су да уведу секуларизам. Сада Арапи повезују неуспех својих влада са секуларизмом и западним путем. Они су незадовољни Западом, а посебно Сједињеним Државама.

У савременом исламско-арапском свету понижење је основна емоција. Такво емоционално стање код људи изазива осећање неуспеха, пораза и неповерења да могу сопственим снагама да се поново уздигну, као и веровање да су за њихов неуспех и бедни положај криви други, моћни али зли људи. У арапском свету и исламској верској заједници широм света (од Пакистана, преко Сирије и Туниса до Марока) данас превладава осећај да их Запад презире, да се подсмева њиховим светињама и извргава руглу њихову религију и културу. А онај ко се осећа крајње пониженим, презреним и немоћним, из очаја лако склизне у мржњу и као једини излаз види осветничке, деструктивне и самодеструктивне терористичке акције уперене против војно супериорног и сатанизованог непријатеља.<sup>15</sup>

Убрзана глобализација која се шири током последњих двадесет година погодила је арапски свет на један чудан начин. Њихова друштва су довољно отворена да их савременост поремети, али не толико отворена да могу јахати на њеним леђима. Арапи гледају ТВ серије, једу брзу храну, пију газирана пића, али не виде већу либерализацију у својим друштвима. Не виде економске могућности и динамизам, већ исте елите које контролишу све! Глобализација у арапском свету личи на карикатуру неког критичара мондијализма: баруштина западних производа и билборда и готово ништа више. За елите у арапским друштвима она значи, пре свега, да могу купити више ствари. Али, за неке од њих она је и узнемирујући фактор који угрожава основе њихове моћи. Та мешавина фасцинације и одбацивања Запада потпуно је дезориентисала арапски свет. Он се директно суочава са супротностима модерног живота, тражећи богатство новог света, али на традицији и извесности старог.

Глобализација је затекла арапски свет и у лошем демографском тренутку. Његова друштва пролазе кроз праву експлозију младог становништва: више од 50% арапског становништва је млађе од 25 година. Око 75% становништва Саудијске

<sup>15</sup> Мојси, Доминик, Геополитика емоција, Слио, Београд, 2012, стр. 144.

Арабије млађе је од 30 година. Пораст броја немирних младих људи у било којој земљи је лоша ствар. Када га прате чак и мале економске и друштвене промене, пораст броја младих доноси нову тактику и политику протеста. У прошлости су друштва у таквим приликама постајала плен оних који су тражили револуционарна решења. Француска је имала битнији пораст броја младих људи управо пред револуцију 1789. године, а то се догодило и у Ирану пре Исламске револуције 1979. Такође, и САД су имале бум младе генерације који је достигао врхунац 1968. године у којој су забележени најснажнији друштвени протести у земљи након Другог светског рата. У случају арапског света, превирања на самом почетку друге деценије 21. века добила су форму широке народне побуне.

## „Арапско пролеће“

Гнев се деценијама гомилао код народа Туниса, Египта, Либије, Јемена, Сирије и других земаља арапског света. Била је потребна само једна варница која би запалила арапско „буре барута“. То се догодило у Тунису почетком 2011. године. Парадоксално је да је „арапско пролеће“ почело баш у Тунису, најевропејској арапској држави.

„Арапско пролеће“ покренуло је радикалне промене. Од почетка су се, свом силином, сударали различити ментални модели: стари механизми и нови погледи су се сукобљавали, што још увек траје. Арапи су се побунили против веома лоших прилика, пре свега политичких и економских. У први план избила је јака жеља за новим арапским идентитетом. Арапски свет и њихова друштва годинама су таворили у вакууму чија је позадина била депримирајућа: панарабизам је пропао, социјализам није довео до благостања свих грађана, капитализам је продубио јаз између сиромашних и богатих, а теократска држава у Ирану нема улогу узора. Повратак на златно доба, у 8. и 9. век, када су грчки филозофи превођени на арапски и када је просветитељска теологија била државна доктрина води ка имагинарном „арапском Дизниленду“!

Масовне и истрајне уличне демонстрације у арапском свету значе сасвим нешто друго него у остатку света. Арапски аутократски системи једва да толеришу плурализам. Због тога су досадашњи покрети, више или мање, сузбијани бруталном силом. Тенденција тражења арапског идентитета схваћена је као напад на статус кво, који владе и њени подсистеми намећу и одржавају.

Свако ко позива на промену постојећег стања мора се суочити са „прекором“, јер тај „ставља на коцку економске основе друштва“ од којих зависе готово сви слојеви становништва.<sup>16</sup> Устаници су на дуготрајним протестима жигосали лошу ситуацију у својим земљама и износили своје захтеве – своју визију слободе. Главни захтеви били су, заправо, основна политичка права и слободе: слобода окупљања, слобода говора и право оснивања политичких партија.

Са привредним развојем и електронски медији постају потрошна роба, што се одражавало на арапски менталитет. Маса грађана у арапском пролећу нису ишле на улице јер им је било лошије него пре, већ обрнуто. Многи Арапи данас могу себи приуштити више него раније; конзумирају више и постали су мобилнији. Најомилје-

<sup>16</sup> Müller, Thomas: „Freiheitskämpfer“ oder „Terroristen“ оп. цит. стр. 34.

нија роба у арапским државама су ТВ, рачунари и мобилни телефони. Ипак, то није безусловно донело више задовољства.

Данас код Арапа постоји исламска поп и забавна култура која личи на западну: нпр. шоу емисија „ја имам таленат“, квиз шоу и ријалити шоу припадају свакодневици. Неке земље у арапском свету су током последњих година постале знатно отвореније према информационим и комуникационим технологијама. На укупном арапском простору – у неким државама више, у другима мање – вишеструко се повећао број корисника интернета. „Друштвене мреже“ биле су катализатори народног револта. Они су стварали противјавност, преносили вести и још важније – омогућавали глобални публицитет. Нове информације су већ за неколико минута емитоване преко интернета и ТВ широм света. Управо у „арапском пролећу“ „друштвене мреже“ су представљале једини поуздани канал ка спољном свету.

Поред сличности, евидентне су и разлике између појединих арапских земаља. Сличност се састоји у мучној владајућој стварности, коју је америчка организација „Freedom House“ означила као „најмање слободан геополитички простор на свету“. Основне сличности су: корумпирана елита, репресалије тајних служби и полиције, као и незапосленост која, за већину становништва испод 30 година, добро образованих младих људи, сваку перспективу чини неизвесном.

Питање је зашто се „арапско пролеће“ десило сада, почетком друге деценије 21. века, а не много раније или касније? Одговор би могао бити да се „арапско пролеће“ почело „догађати“ управо у тренутку када је арапски свет схватио да је куцнуо час да узме судбину у своје руке, да је ера породичних деспотија завршена, да је пробијена баријера страха од домаћих диктатора – да је дошло време да се окрене нова страница њихове историје.

## Пораст утицаја религије

Насер је био побожан муслиман, али није имао интереса да комбинује религију и политику, пошто му се чинило да га прва вуче у прошлост. То је била горка пилула малим исламским партијама које су га подржавале. Најважнија међу њима – Муслиманска браћа почела је да му се супротставља раних педесетих година, одлучно, често и насилно. Насер се жестоко обрушио на њих затворивши више од хиљаду њених првака, а шесторицу је 1954. године погубио. Један од затворених био је Сајид Кутб, човек нежног здравља и оштрог пера, који је у затвору написао књигу „Знакови на путу“, која на неки начин обележава почетак модерног политичког ислама или оно што се често зове „исламски фундаментализам“.<sup>17</sup>

Кутб је у књизи оптужио Насера као грешног муслимана, а његов режим прогласио неисламским. Безмало сваки савремени арапски режим имао је сличне мане.

<sup>17</sup> Пакистански теолог Абул Ала Маудуди тврдио је да на колонијалне силе треба гледати на исти начин као на паганска племена на самом почетку ислама. Као што се Пророк борио и пружао отпор паганима, исто тако муслимани треба да поведу џихад против својих колонијалних експлоататора. Кутб је усвојио ово Маудудијево мишљење и проширио га до предлога за џихад против нерелигиозних муслиманских влада. Кутб се дивео Маудудију и превео његова дела на арапски. Међутим, данас се широм исламског света углавном помиње Кутб. Qutb, Sayyid: Milestones – Indianapolis, Ind.: American Trust Publications, 1990.

Кутб је предвиђао појаву бољег, поштенијег друштва заснованог на стриктним исламским принципима – што је био суштински циљ правоверних муслимана још од осамдесетих година деветнаестог века. После Насера блискоисточни режими су постали још репресивнији и нездравији, а привлачност фундаментализма је расла. Фундаментализам је букнуо и зато што су Муслиманска браћа и сличне организације бар покушале да пруже људима осећај смисла и сврхе постојања у свету који се мења, нешто што није покушао да уради ниједан лидер на Блиском истоку.

У време када је будућност неизвесна, фундаментализам повезује народ са традицијом која смањује збуњеност. Арапима који су били незадовољни фундаментализам је дао снагу моћне опозиције. На том плану ислам нема конкуренцију. Арапски свет је политичка пустиња без правих политичких партија, слободе штампе и са мало разумевања за другачија мишљења. Као последица тога џамија је постала место за расправу о политици, Као једино место у муслиманским друштвима које не може бити забрањено, у њој се сакупљала и расла сва мржња и опозиција према режимима. Језик опозиције у тим земљама претежно је постао језик религије. Та комбинација религије и политике веома је „запаљива“. Религија уопште (јудаизам, хришћанство, ислам) наглашава моралне и апсолутне вредности. Али, политика је управо сва у компромисима.

Фундаменталистичке партије су урадиле више него што је ико веровао. Од Муслиманске браће преко Хамаса до Хезболаха, оне активно пружају друштвене услуге, медицинску помоћ, савете и привремени смештај. За оне који преферирају цивилно друштво апсурдно је да на Блиском истоку те нелибералне групе заправо представљају цивилно друштво.

Ако постоји један велики разлог за успон исламског фундаментализма онда је то тотални неуспех политичких институција у арапском свету. Исламски фундаментализам добио је огроман подстицај 1979. године када је ајатолах Рухолах Хомеини срушио режим проамеричког иранског шаха Резе Пахлавија. Исламска револуција у Ирану показала је да се добро организоване друштвене групе могу ефикасно супротставити моћном владару. У Ирану је ајатолах Хомеини искористио тада модерно техничко средство: аудио-касету. И док је био у егзилу у Паризу током осамдесетих година, његове проповеди биле су дистрибуиране широм Ирана и постале оруђе опозиције шаховом репресивном режиму. Али, оне су такође научиле људе новом, гневном, строгом исламу у којем је Запад зло, САД „Велики сатана“, а неверник неко против кога се треба и мора борити. Хомеини није био усамљен у коришћењу језика ислама као политичког оруђа.

У сунитском делу исламског света успон исламског фундаментализма био је обликван и убрзан чињеницом да је ислам изразито егалитарна религија. Током највећег дела његове историје то се показало као моћан магнет за људе који су се осећали немоћним. Али, то такође значи да ниједан муслиман нема стварну надлежност да испитује да ли је неко други „прави муслиман“! У средњем веку постојало је неформално схватање да образована свештеничка заједница *ulema* има овлашћења да се изјашњава о таквим стварима.<sup>18</sup> Међутим, фундаменталистички мислиоци од Пакистанца Маудудија и Египћанина Кутба до њихових следбеника продрли су у тај

<sup>18</sup> Bulliet, Richard W.: Islam: The View from the Edge – New York: Columbia University Press, 1994.

простор. Они гласно и континуирано објављују мишљење о томе да ли су људи „добри муслимани“. Они екскомуницирају оне чији ислам не одговара њиховом. Тај процес је застрашио арапски свет. Већина је једноставно страхом отерана у ћутање.

Рат против политичких противника режима, и либералних и исламских, користио је екстремистима. Оно мало земаља које су опробале другачији приступ – као што су Јордан и Мароко, и дозволили нешто плурализма у оквиру система, постигли су више. Ако земље учине више да у систем укључе фундаменталисте, њих ће престати да гледају као хероје, већ уместо тога, као локалне политичаре – успешне или не.

У протекле три деценије Саудијци су већином кроз приватне задужбине финансирали религиозне школе (медресе) и центре који су по читавом свету ширили вахабизам (ригидну, напуштену варијанту ислама која је образац за већину исламских фундаменталиста). У протеклих 40 година медресе што су их финансирали Саудијци произвеле су десетине хиљада полуобразованих, фанатичних муслимана који на модеран свет и немуслимане гледају са великом сумњом. За њих је Запад непријатељ, а САД ненадмашно зло.

Тај извезени фундаментализам није заразио само арапска друштва већ и земље изван арапског света. Арапски утицај шири се чак и у области архитектуре. Авганистански рат привукао је религиозне зелоте жељне борбе против безбожничког Запада. Ти „свети ратници“ већином су дошли из Саудијске Арабије. Без саудијског новца и људи талибани не би ни постојали, нити би Пакистан постао легло фундаментализма какав је данас.

Током осамдесетих и деведесетих година 20. века појавила се нека врста надметања између Ирана и Саудијске Арабије, две најрелигиозније државе на Блиском истоку за позицију прве религиозне силе у исламском свету. Резултат тога био је да су некадашње мале, екстремне врсте ислама, ограничене на делове Блиског истока, пустиле корена широм света у глобализацији радикалног ислама.

## Исламска реформација

Чак и ако проблем представља арапски свет а не ислам, појединци мисле да ислам може бити решење. Неки муслимани, али и други, мисле да је исламу потребно јасно раздвајање цркве и државе – његова верзија реформације која ће за ислам учинити оно што је учинила за Запад?!

Џамија је у исламу једноставно место молитве – није теолошка институција као црква. Без централне религиозне власти, супрематија државе над црквом – која је у Европи настала као резултат верских ратова – одувек је постојала у исламским земљама. Муслимански калиф био је, пре свега, принц: он није био папа и није морао да се надмеће са њим. Могао је да гради џамије и штити свештенство, али није био религиозни ауторитет.

Пошто је световна власт одувек доминирала над духовном, питање њиховог одвајања у исламском свету никада се није ни постављало. То значи да су владари и они који су им се супротстављали могли да манипулишу вером како би остварили своје циљеве. Владари су могли увек да нађу неког свештеника који би им дао легитимитет, а побуњеници су могли да нађу инспирацију у речима других. Саудијски краљ има своје свештенике, а Бин Ладен је имао своје. Ипак, постоји изузетак од тога правила, а то је Иран. Шиитски правац ислама доминантан у Ирану има свештенички естаблишмент

проширен након Хомеинијеве револуције – он има сложену хијерархију и папи сличну личност на њеном врху. Парадоксално је, али иранска теократија могла би отворити пут према дубљим реформама. Није незамисливо да би земља која је повела Блиски исток у исламски фундаментализам на крају могла да га одатле и изведе!<sup>19</sup>

Важне верске реформе нису кључ решења већ политичке и економске промене. Када се друштво модернизовало цркве су биле приморане да се прилагоде свету око себе. Уосталом, многе исламске предрасуде против савремености постоје и у хришћанству. Хришћани живе у друштвима која су се модернизовала политички, економски и социјално. Религија у западном свету данас је извор духовне инспирације, а не образац за свакодневни живот. И ислам се прилагођава модерном животу, без неке велике реформације, сем у арапском свету. У тим земљама (нпр. Турска, Малезија) већина верника нашла је начина да буду побожни али не мрачњаци, да буду богобојажљиви али не и агресивни. На крају, ако су политика и економија добре, култура и религија ће следити тај пут.

## Закључак

Нигде, па ни на Блиском истоку, нема инстант демократије. Транзиција ка демократији не дешава се преко ноћи. Људи у тим земљама морају почети да говоре о ономе што их заиста тишти, а не само о статусу Јерусалима или америчкој политици у Заливу, већ и о режимима под којима живе и политици с којом се суочавају. Бивши спикер Представничког дома америчког Конгреса Томас О Нил једном је рекао да је свака политика локална! То важи и за политику гнева понижених људи. Фрустрације обичних Арапа не постоје због сукоба цивилизација. Оне су, пре свега, одговор на живот без политичког гласа под веома репресивним режимима.

И за Блиски исток важи исто оно што је Винстон Черчил говорио за Балкан: „Да производи више историје него што је троши“. Решење су економске и политичке реформе – прво економске. Иако проблеми с којима се суочава Блиски исток нису чисто економски, њихово решење може лежати у привреди. Економска реформа значи почетак стварне владавине закона (капитализму су неопходни уговори), отварање према свету, приступ информацијама и, можда најважније, развој пословне класе.

На Блиском истоку већ постоји одређена пословна класа, али она свој положај дугује нафти или везама са владајућим породицама.<sup>20</sup> Њено богатство је феудално, а не капиталистичко, па њени политички ефекти остају такође феудални. Предузетничка пословна класа била би појединачно најважнија снага за промену на Блиском истоку, која би својим буђењем повукла све остале. Најтежи задатак у економском смислу је реформисање „старатељских држава“. Показало се безмало немогућим да се оне одвоје од свог лако стеченог новца од продаје сировина или донација и помоћи.

Ако је култура важна, то је место где та класа може помоћи. Арапска култура је хиљадама година била пуна трговаца и пословних људи. Базар (сук, чаршија) јесте

<sup>19</sup> Lewis, Bernard: Islam and Liberal Democracy: A Historical Overview – Journal of Democracy 7, No. 2 1996. p. 62.

<sup>20</sup> Има неких изузетака од тог правила у заливским државама, као што су Дубаи, Бахреин, па чак и Саудијска Арабија.



вероватно најстарија институција на Блиском истоку, а ислам је историјски био врло пријемчив према бизнису (и сам Пророк Мухамед је био послован човек).

Најважнија и најмногољуднија земља арапског света је Египат у којем је дошло време за свестрану реформу. Мада Јордан има прогресивнијег владара, Саудијска Арабија је важнија због своје нафте, а Египат је интелектуална душа арапског света – „Египат је нешто друго!“ Ако буде напредовао економски и политички, биће то доказ да је ислам компатибилан са савременошћу и да се Арапи могу укључити у савремени свет.

Египатска верзија „арапског пролећа“ довела је до свргавања председника Мубарака после његове 30-годишње репресивне владавине. У вишемесечним протестима и сукобима са полицијом погинуло је много људи, углавном младих. Војска је одбила да пуца у народ, што је Мубарак примио са горчином и „повукао се“. На првим демократским изборима победио је кандидат „Муслиманске браће“ Мухамед Морси који је добио поверење већине Египћана (и армије). После једногодишње владавине стање се није мењало набоље, напротив. Демократије није било више, нити корупције мање! Изневерене су наде већине Египћана. Почело је друго полувреме „египатског пролећа“ – масовни протести народа против Морсија. Војска, као незаобилазни фактор египатског друштва, позвала га је да поднесе оставку, што је он одбио. Ради спречавања даљих немира и могућег грађанског рата војска је интервенисала и 3. јула 2013. године ухапсила и изоловала Морсија и привремено преузела власт. Тај изнуђени, али конструктивни потез египатске војске, која има значајну политичку и економску улогу у египатском друштву (без обзира на то која је личност на челу државе) и висок углед у народу, подржала је већина Египћана, а индиректно и САД и ЕУ. Морси, за разлику од Мубарака, није позвао своје присталице на мир.

Све то је потврда тезе да је пут ка демократији дуг, кривудава, са пуно препрека и странпутица, али ипак могућ, како другде тако и у Египту, „души“ арапског света. Најновија догађања у Египту само су једна етапа тог величанственог пута.

Економски успех Јапана у источној Азији био је снажан пример који су други у региону приметили и следили. Блиском истоку потребна је једна таква успешна домаћа прича. А успех је заразан.

Још важније, Израел одавно представља јако оправдање за велики део арапског света, средство којим режим одвраћа пажњу од сопствених неуспеха. И између других држава постоје несугласице и проблеми, нпр. између Кине и Јапана – али оне немају такав деструктивни квалитет израелско-арапских искључивости. Израелска окупација Западне обале и Појаса Газе претворила се у велики проблем арапског света. Мир између Израелаца и Палестинаца неће решити проблеме арапске дисфункционалности, али ће умањити неке од високих тензија између арапског света и Запада.

Саудијска монархија мора учинити више да оконча владину и невладину подршку екстремистичком исламу, који је сада други по величини извозни производ те краљевине у остатак света.

Период транзиције, политичких реформи и развоја институција прилично је дуг и временски неодређен. Говорећи о тешком и мукотрпном посткомунистичком путу земаља централне и источне Европе ка модерном демократском друштву, Ралф Дарендорф је једном приликом истакао да је за „посткомунистичка друштва за доношење демократског устава потребно шест месеци, за демократску институционализацију (успостављање правне државе, политичког плурализма, парламентаризма, одгова-

рајућег типа демократије) шест година, а за стварање слободног демократског друштва минимум шездесет година“?<sup>21</sup> То у још већој мери важи и за арапски свет.

Наравно, културе се разликују, а различита друштва захтеваће различите окви-ре за њихове владе. То није рецепт за усвајање било којег појединачног модела владавине, већ позив за ширу концепцију либералне демократије, оне која наглашава обе речи у тој фрази. Стварна демократија је крхки систем који уравнотежује не само те две, већ и друге снаге. Како демократија постоји и функционише у остатку света, тако је могућа и код Арапа.

### Литература

1. Kedourie, E.: *Democracy and Arab Political Culture* – Washington, D. C.: Washington Institute for Near East Studies, 1992.
2. Lewis, B.: *What Went Wrong: Western Impact and Middle Eastern Response* – Oxford: Oxford University Press, 2002.
3. Смаилагић, Н.: *Лексикон ислама*, Свјетлост, Сарајево, 1990.
4. *Sahih Muslim*, Book 20.
5. Lewis, B.: *A Middle East Mosaic* – New York: Random House, 2000.
6. Lawrence, T. E.: *Seven Pillars of Wisdom*.
7. Said, E.: *Orientalism* – New York: Random House, 1978.
8. Korany, B.: *Arab Democratization: A Poor Cousin? PS: Political Science and Politics* 27, No. 3, September 1994.
9. Müller, Thomas: „*Freiheitskämpfer*“ oder „*Terroristen*“ стр. 33 у *Military Power Revue der Schweizer Armee* Nr. 1, 2012.
10. Barakat, H.: *The Arab World: Society, Culture, and State* – Berkeley: University of California Press, 1993.
11. Heikal, M.: *The Cairo Documents* – Garden City, New York: Doubleday, 1973.
12. World Development Indicators, 2002, World Bank.
13. Мојси, Д.: *Геополитика емоција*, Слио, Београд 2012.
14. Qutb, S.: *Milestones* - Indianapolis, Ind.: American Trust Publications, 1990.
15. Bulliet, R. W.: *Islam: The View from the Edge* -New York: Columbia University Press, 1994.
16. Lewis, B.: „*Islam and Liberal Democracy: A Historical Overview*“, *Journal of Democracy* 7, No. 2, 1996.
17. Тркуља, Ј.: *Освајање демократије*, Издавачка агенција „Драганић“, Београд, 1993.

---

<sup>21</sup> Dahrendorf, Ralf; *Betrachtungen über die Revolution in Europa*, Deutsche Verlagsanstalt GmbH, Stuttgart, 1990. у: Тркуља, Јовица, *Освајање демократије*, Издавачка агенција „Драганић“, Београд, 1993. стр. 206.